

La perspectiva intersubjectiva en la terapèutica psicoanalítica

Revista Catalana de Psicoanàlisi Vol. XV/Núm. 2

Joan Coderch
(Barcelona)

Plantejament de la qüestió

Donat que en anteriors treballs ja he parlat del concepte d'intersubjectivitat en el pensament psicoanalític contemporani (Coderch, J, 1997, 1998), en aquesta ocasió no em referiré a les diverses orientacions i maneres amb què es tracta aquest concepte en la literatura psicoanalítica, sinó que em centraré de manera més específica en la meua perspectiva de la intersubjectivitat, i plantejaré els fonaments que, a través de l'experiència de molts autors —amb qui estic d'acord en alguns punts i en desacord en altres— i de la meua pròpia, crec que la sostenen.

El primer que vull dir és que, al meu entendre, tant la perspectiva intersubjectivista com la interaccionista, estretament lligades entre si i, per a mi, incloses en el model relacional, no han de ser preses forçosament com una orientació o una escola de pensament psicoanalític que ve a sumar-se a les altres teories existents dins del pensament psicoanalític, sinó que penso que no han de ser considerades com a noves teories, sinó com a metateories, és a dir, com a noves maneres de mirar la teoria i la tècnica psicoanalítica, les quals ens permeten veure matisos i aspectes de la relació i el procés psicoanalítics que, fins ara, es mantenien en la penombra, que existien i actuaven sense que ens n'adonéssim. Per tant, la meua opinió és que poden integrar-se en qualsevol de les teories que existeixen avui en dia, a les quals vigoritzen i l'aprofondiment de les quals permeten. Penso que la relació analítica és quelcom tan ric i complex que, com succeeix amb la mateixa ment humana, mai no en descobrirem totes les vessants, coloraments, secrets i diversitats, i que tot el que ens ajudi una mica en aquesta tasca inacabable ha de ser benvingut. Naturalment que, com en tot, es poden prendre posicions radicals, absolutes i exclusivistes, i bé que hi ha autors que així ho pensen i ho fan, però no és aquesta la perspectiva que jo presento.

Si pensem en el fet de la interacció mare-bebè, analista-analitzat, que per a mi

consisteix en el punt de partida de l'enfocament intersubjectivista, podem fàcilment veure que tenir-la en compte engrandeix i afegeix comprensió a qualsevulla de les teories vigents, sense que pressuposi rebutjar-les. Detinguem-nos un moment en això. El que ens diu el concepte d'interacció en psicoanàlisi és que el comportament, paraules i silencis de cada un dels dos participants, analitzat¹ i analista, està influït per l'altre i, a la vegada, hi influeix. Des d'aquest punt de vista, és equivocat tractar de diferenciar entre moments d'interacció i altres que no ho són, o entre comunicacions i silencis que són interactius i altres que no ho són. Tota paraula i tot silenci són influïts per l'altre i hi influeixen; per tant, són interactius (Greenberg, J., 1996). I si considerem que també el pensament és una forma d'acció, difícilment podem sostenir que hi ha algun instant en què analitzat i analista no estiguin interaccionant (Bornstein, M., 1996). Naturalment que això contradiu la hipòtesi de l'analista com un observador neutral que es limita a certificar el que succeeix en la ment de l'analitzat, per si mateixa, sense participar-hi de cap manera, però ja queda molt poca gent que cregui en tal situació.

Per altra banda, no veig cap inconvenient que hom analitzi des de la teoria i la tècnica kleiniana, per exemple, tenint en compte aquest enfocament interactiu a què m'estic referint. Crec que enriqueix notablement la comprensió del que està tenint lloc i, per tant, modularà d'alguna manera les intervencions, evidentment, però sense que això signifiqui un abandonament dels principis bàsics de la teoria kleiniana. Així, tenir en compte, posem per cas, que la transferència no és tan sols una distorsió de la realitat de l'analista a causa de les fantasies inconscients de l'analitzat, sinó que hi ha aspectes de la transferència "plausibles" (Gill, M., 1984) causats per la realitat física i psíquica de l'analista, no implica un canvi profund en el model d'anàlisi kleiniana, sinó que augmenta la comprensió de la mateixa transferència i de l'interjoc d'influències analitzat-analista. I el mateix podem dir per qualsevulla altra teoria. El que caldrà es tenir en compte que les nostres paraules i els nostres silencis tenen sempre un caràcter d'acció sobre l'analitzat (Marqués, A., 1966); pensar que no solament li aporten una informació que en podríem dir "químicament pura", sinó un acte de relació, i preguntar-nos si aquesta acció és o no convenient en aquell moment per a ell o ella i no oblidar que l'analitzat percebrà, a través de les nostres paraules, com dels nostres silencis, moltes de les nostres característiques personals que no estem pensant de comunicar-li, algunes de les quals ni tan sols nosaltres coneixem. I, a la vegada, hem de pensar que la nostra resposta emocional no depèn únicament del que ens projecta, comunica, etc., l'analitzat, sinó també de la nostra subjectivitat. Estar atents a la interacció analitzat-analista no crec que hagi de comportar un rebuig de cap de les teories psicoanalítiques a què estem més habituats. És, senzillament, una altra manera de mirar-les.

No podem deixar de considerar que sorgeix aquí un escull epistemològic, que és el que segurament ha fet que durant tant de temps els psicoanalistes haguem passat per alt la intersubjectivitat analitzat-analista. El fet és que la intersubjectivitat ens porta a una situació externa, a la realitat externa de la relació interpersonal, i la realitat externa mai ha estat benvinguda pels psicoanalistes, que considerem que el

¹ Crec que el terme «analitzat» és més adequat als meus actuals punts de vista que el de «pacient».

nostre domini és el regne de l'intrapsíquic. Però aquest obstacle queda salvat, si pensem que el que ens interessa com a psicoanalistes no és la interacció en si mateixa, com una realitat objectivable, sinó que és la vivència de la interacció, allò sobre el que hem de centrar la nostra atenció; la interacció tal com és viscuda per l'analitzat i per l'analista. Podem mantenir-nos dins del domini de l'intrapsíquic si dirigim la nostra mirada no a les circumstàncies de la realitat externa, sinó a la interacció tal com és experimentada (Schwaber, E., 1996). Experimentada, evidentment, per un i per altre.

La vivència de la intersubjectivitat com a condició bàsica per a l'experiència de la pròpia subjectivitat

El meu punt de vista és que el terme intersubjectivitat ens ha de portar a pensar en l'esfera d'intersecció entre dues subjectivitats, és a dir, en una relació subjecte-subjecte, en lloc d'una relació subjecte-objecte. En la situació psicoanalítica, a l'interjoc entre dues subjectivitats que la defineixen. (Benjamin, J., 1995, 1998; Coderch, J., 1998; Mitchell, S., 1993; Stolorow, R. & Atwood, G., 1992). Així, el terme intersubjectivitat es pot referir tant a una experiència com a una teoria en la qual l'altre no és merament l'objecte de les pulsions i necessitats, o l'objecte de la percepció per part del jo, sinó un separat i equivalent centre del *self* (Benjamin, J., 1995; 1998). D'acord amb aquesta idea, els fenòmens psicològics són entesos no com un producte de mecanismes intrapsíquics aïllats, sinó sempre com el resultat de la recíproca interacció de diferents subjectivitats. És a dir, la vida mental és vista des d'un enfocament intersubjectiu. Des del punt de vista de l'evolució, la intersubjectivitat s'origina en la necessitat en el nadó, per tal d'aconseguir un complert desenvolupament mental, de reconèixer la mare no com un objecte separat, sinó com un subjecte equivalent i independent de les pròpies necessitats i desitjos.

En psicoanàlisi sembla que és difícil la introducció de l'altre com a subjecte, perquè tradicionalment sempre hem pensat i parlat en termes d'objectes. La clàssica noció de la "constància de l'objecte", en la psicologia del jo, o la d'"objecte total", dins de la orientació kleiniana, es limiten a reconèixer la mare com a objecte separat, però sempre amb una perspectiva infantocèntrica, és a dir, com a objecte separat però que absolutament té l'infant com a punt de referència inexcusable.

Això darrer ens porta a preguntar-nos quina és la diferència entre la trobada de dos subjectes i la d'un subjecte i un objecte. La perspectiva intersubjectiva creu que hi ha una notabilíssima —i fonamental per a la psicoanàlisi— diferència entre l'experiència de l'altre com un objecte subjectivament concebut, o com algú extern al *self*. No es tracta de dues experiències inconciliables entre les quals haguem d'escollir, sinó que ambdues són complementàries i com una condició necessària del coneixement, malgrat que pel propi subjecte de l'experiència es puguin presentar, a vegades, com oposades entre si.

Tenir en compte aquestes dues formes d'experiència és precisament el que caracteritza les teories relacionals, la qual cosa els permet abastar els efectes de les relacions interpersonals i, al mateix temps, els efectes de les fantasies inconscients i els mecanismes psíquics en el desenvolupament i configuració de la vida psíquica. Benjamin (1995, 1998) es refereix a aquestes dues categories de l'experiència com

la dimensió intrapsíquica —l'altre com un objecte concebut subjectivament, és a dir, una fantasia d'un relació amb una imatge o representació interna— i la dimensió intersubjectiva —l'altre com un subjecte independent, extern al *self*.

La importància del reconeixement de l'altre com a subjecte és perquè, segons la visió intersubjectiva, aquest reconeixement és necessari perquè el *self* pugui experimentar, en presència de l'altre, la pròpia subjectivitat. És a dir, que hem de desenvolupar la capacitat de reconèixer i de percebre que som reconeguts per l'altre, per tal d'aconseguir el ple desenvolupament de la nostra subjectivitat. Per tant, perquè aquesta meta es pugui assolir, el nen —i l'analitzat, en el procés analític— contràriament al que ens diu la perspectiva infantocèntrica a què estem més habituats, no tan sols ha de ser *receptor* d'empatia per part dels pares —de l'analista en el seu cas— sinó que també ha de ser *donador* d'empatia. En la meua opinió, no serveix de molt que l'analista empatitzi amb el seu analitzat, si aquest no es capaç d'empatitzar amb l'analista.

Avui en dia, les investigacions sobre la interacció mare-bebè han posat de manifest que la reciprocitat i la mútua influència poden ser conceptualitzades com el desenvolupament de la capacitat pel reconeixement mutu. Seguint Winnicott podem dir que no hi ha bebè sense reconeixement per part de la mare, però que també la mare depèn molt del reconeixement per part del bebè. Igualment, no hi ha analitzat sense el reconeixement per part de l'analista, i no hi ha analista sense el reconeixement per part de l'analitzat. Crec que moltes de les pertorbacions del paper matern són degudes al deficient reconeixement per part del bebè, la qual cosa dóna lloc a una mare hiperestimuladora o a una mare que pren distància. Stern (1978, 1985, 1997) creu que la relació intersubjectiva comença vers els 8 o 9 mesos, quan el nen descobreix que “hi ha una altra ment a fora”, sense que puguem considerar intersubjectivitat les fases prèvies d'intercanvi i de joc. Però Benjamin pensa que l'intercanvi afectiu que s'inicia des del principi és ja un prolegomen d'aquella.

En la psicoanàlisi, sempre s'ha posat de relleu el conflicte entre la dependència i el desig d'independència. Potser podem trobar les arrels d'aquest conflicte en la necessitat de reconeixement per part de l'altre, a qui nosaltres també hem de reconèixer, per aconseguir la individualització del *self*. La necessitat de reconeixement fa que depenguem de l'altre precisament per ser independents. Aquesta és una paradoxa aparentment irresoluble. Entendre el significat de *jo, jo mateix*, és adonar-nos de les nostres limitacions. Quan comprenem que hi ha una altra ment que pot compartir els nostres sentiments i pensaments, també comprenem que aquesta ment també pot estar en desacord amb nosaltres, i això és una limitació malgrat que no hi hagi cap coerció física. Crec que l'única manera d'assajar entendre aquesta paradoxa és pensant que no es tracta d'una situació estàtica, sinó d'una tensió dinàmica i vinculada a canvis entre el reconeixement de l'altre i l'afirmació del propi *self*.

Abans de passar endavant, crec que hi ha un punt important a considerar. Alguns autors (Ogden, T. 1986; Gentile, J. 1998; Atwood & Stolrow, 1992; Mitchell, S., 1993, etc.) s'han preguntat sobre la capacitat del bebè per establir una relació intersubjectiva en els termes que he estat considerant, i creuen que hem de pensar que existeixen estructures profundes, innates, (*prewired*) per explicar-nos aquesta capacitat. Diu Ogden (1986): “L'estructura instintiva profunda és una entitat

biològica que organitza la psicologia i mai és directament experimentada... La manifestació experiencial de la funció estructurant dels instints és l'organització i efecte contenidor de l'atribució de significat (a través de línies biològicament predeterminades)... de les dades sensorials elementals" (p. 189; la traducció és meua). De manera similar, Gentile (1998) emprà el concepte d'estructura profunda per referir-se a l'existència d'un disseny que ens predisposa a organitzar significats i donar sentit a l'experiència, d'acord amb una orientació biològicament predeterminada. Aquest autor fa derivar el seu pensament de les idees de Chomsky entorn de la gramàtica universal, o gramàtica generativa. Recordem que Chomsky pensa que no seria possible per al bebè organitzar tota la massa de sons que li arriben i fer-los operatius en l'estructura gramatical del llenguatge, sense un sistema preexistent. Diu Ogden (1986): "En altres paraules, el nen organitza els estímuls auditius d'una manera que es troba determinada pel codi innat" (p. 13, la traducció és meua). Més endavant, referint-se a la teoria kleiniana diu: "... la noció kleiniana que el coneixement dels objectes és inherent a la finalitat dels instints condueix per si mateixa a ser desenrotllada en una concepció de l'estructura profunda anàloga a la noció de Chomsky de l'estructura lingüística" (p. 39, la traducció és meua).

A mi em sembla extraordinàriament útil aquest concepte d'una estructura profunda innata, que permet comprendre com és possible que el nadó pugui organitzar ràpidament l'allau d'estímuls sensorials provinents de la mare i de múltiples fonts externes, per tal de discriminar entre uns i altres i iniciar, des del primer moment, el joc d'interacció amb la mare —tal com ens mostren els estudis actuals de la relació mare-bebè—, que portarà a l'establiment de la situació intersubjectiva. En aquest sentit, diu Stern (1978): "El nen arriba al món portant amb ell formidables capacitats per establir relacions humanes. Es converteix, immediatament, en participant en la constitució de les seves primeres i essencials relacions" (p. 59, la traducció és meua). De fet, la teoria psicoanalítica, des de Freud fins als nostres dies, sempre s'ha recolzat, d'alguna manera, en aquesta idea de l'existència d'estructures profundes innates que organitzen l'experiència psíquica i configuren la relació amb els altres i amb el món que ens envolta, amb trets que es repeteixen, dins d'amples límits de variabilitat, en tots els éssers humans. I de les diferents formes d'organització que emanen d'aquestes estructures profundes, en diem Èdip, posició esquizoparanoide, posició depressiva, "preconcepcions", relació narcisista d'objectes, etc. Podem dir, doncs, que les grans narracions o metàfores psicoanalítiques ens porten a postular l'existència d'estructures pregonas que en són el basament innat.

I ara ens trobem ficats al bell mig d'una contradicció, com els lectors ja hauran percebut. En els darrers paràgrafs m'he estat referint a disposicions innates com a veritats universals i a fonaments que orienten les línies del desenvolupament de la ment. I precisament els conceptes d'interacció i intersubjectivitat en la psicoanàlisi, que són el tema d'aquest treball, deriven de l'impuls del pensament postmodern, el qual rebutja les veritats universals i les grans narratives, a la vegada que sosté la multiplicitat del *self*, el pluralisme, i el constructivisme, el model relacional, etc. Des d'aquesta orientació postmoderna, la psicoanàlisi es veu com un procés hermenèutic que cerca la investigació i, a la vegada, l'estimulació de l'experiència personal que sorgeix tan sols dins d'un determinat context intersubjectiu (Gentile, J., 1998). La hipòtesi d'una estructura profunda biològicament preformada i que

està en la base de l'organització de l'experiència, es presenta com quelcom totalment contrari a les noves teories i modes de la psicoanàlisi d'influència postmoderna, és a dir, a la psicoanàlisi entesa com el procés d'elaboració d'un significat subjectiu dins d'un context relacional.

Doncs bé, jo penso que precisament aquest conflicte, ben aparent a primera vista, ens pot portar a trobar un punt d'unió entre la psicoanàlisi més tradicional del tipus kleiniana, psicologia del jo, psicologia del *self*, etc., i el concepte d'intersubjectivitat de què m'ocupo en aquest treball. I aquesta és una perspectiva força interessant, i que crec que ens pot portar a una integració d'aquestes dues formes de concebre la psicoanàlisi, la més tradicional i estesa, per un cantó, i la d'orientació postmoderna, per altre. Sens dubte que aquesta és una qüestió difícil, complexa i discutible que requeriria molt espai i temps per ser desenrotllada adequadament. Jo aquí tan sols puc fer-ne un esborrany. Aquest es basa en la idea d'una constant dialèctica entre les estructures biològicament preformades i la matriu relacional (Mitchell, S., 1988), entesa aquesta com el context cultural i lingüístic dins del qual la ment — concebuda com fonamentalment diàdica i interactiva en la seva recerca de contacte i compromís amb altres ments — es desenvolupa. És a dir, que de la mateixa manera que Winnicott (1968) diu que el bebè crea l'objecte, però que l'objecte està esperant per ser creat, podem considerar que “les estructures profundes psicològiques ja existeixen abans de la seva creació, però que tan sols poden ser creades a través de la interacció, en el si d'un context relacional i intersubjectiu” (Gentile, J., 1998, p. 76; la traducció és meva). Per tant, des d'aquest enfocament, allò que emergeix en el curs del procés psicoanalític en una adequada trama d'interacció mitjançant la qual es desenvolupa la plena i autèntica subjectivitat de l'analitzat, transcendeix la particularitat i afavoreix, per la seva recurrència, la hipòtesi de l'existència d'estructures psicològiques biològicament preformades. El punt d'enllaç, doncs, entre les escoles psicoanalítiques tradicionals i les noves perspectives de la psicoanàlisi de què m'estic ocupant, descansa en la suposició que la prevalència de les grans metàfores i narratives psicoanalítiques ens permet pensar que mas enllà de la influència de la matriu relacional a què he fet referència, existeixen predisposicions universals per l'organització de la experiència. Predisposicions que, a la vegada, precisen d'un determinat context relacional i intersubjectiu, la matriu relacional, per arribar a desplegar-se de manera idònia.

Ara bé, el meu punt de vista, diferint en això del de Gentile que he citat, no és que existeixen estructures en estat de latència i que tan sols precisen d'un adequat ambient relacional i intersubjectiu per desenvolupar-se. La hipòtesi que jo estic proposant és que l'infant té moltes potencialitats, i que és la interacció amb els que tenen cura d'ell la que les seleccionarà, i, amb això, emmotllarà les diverses organitzacions psíquiques que constituïran la ment del subjecte. Jo crec que, de la mateixa manera que no és tracta que un determinat llenguatge estigui preformat en el cervell del nadó i que es posi en marxa quan l'escolta parlar, sinó que el que està preformat és la possibilitat d'aprendre qualsevulla llengua en què se li parli, el que té l'ésser humà com a estructura innata és la possibilitat d'assimilar les interaccions que viu amb els qui l'envolten, siguin quines siguin. La internalització d'aquestes interaccions origina la formació d'esquemes inconscients que donen significat a les subseqüents interaccions i conformen les relacions del subjecte amb el món extern i amb els qui l'envolten. D'aquesta manera, tals esquemes configuren

progressivament l'organització de la ment i interpreten les posteriors interaccions d'acord amb les experiències passades (Miller, M. & Dorpat L., 1998). Aquest crec que pot ésser el punt de vinculació de la psicoanàlisi d'influència postmoderna amb la més tradicional.

Contràriament al que acabo de dir, la manca de l'adequat context intersubjectiu impedeix que les estructures psicològiques profundes puguin ser elaborades per servir de suport i enquadrar el desenvolupament de la plena subjectivitat i la *self*-experiència. En aquests casos, trobem una experiència de la pròpia subjectivitat constrenyida i amotllada, ja sigui de forma adaptativa o de forma reactiva, a la matriu relacional adversa en què el subjecte s'ha vist implicat. Crec que aquest és el factor responsable del tipus de patologia—sentiments de buidor, manca d'interès i d'il·lusió en la vida, desorientació, inafectivitat, trastorns de la comunicació, etc.— que és la més freqüent avui en dia, segurament perquè determinades condicions del nostre moment històric dificulten l'existència d'una adequada matriu relacional.

Des de la perspectiva que jo estic desenrotllant, l'objectiu de la terapèutica psicoanalítica rau a proporcionar l'ocasió per l'establiment d'un context intersubjectiu on puguin desenvolupar-se, juntament amb la clarificació de l'inconscient i l'*insight*, la subjectivitat i la recerca de significat de les pròpies experiències. En aquest cas, el procés psicoanalític es caracteritza per la progressiva transformació “d'una experiència del *self* dominada per la reactivitat, la inautenticitat, l'alienació i, a vegades, la frenètica recerca, per una altra caracteritzada per una plena experiència d'operativitat, autenticitat i vitalitat” (Gentile, J., 1998, p. 76; la traducció és meva).

Per altra banda, ja he parlat de la fonamental importància de la interacció mare-bebè, tal com ens mostres els estudis sobre el desenvolupament infantil, i també de la ment tal com és concebuda per la teoria relacional com a diàdica i interactiva, forjada en la matriu relacional a què estic fent referència. Per tant, si l'estructura de la ment depèn de les interaccions internalitzades, no deixa de ser raonable que aquesta estructura precisi, per ser modificada, de noves interaccions (Greenberg, J., 1996). Des de la perspectiva de la teoria intersubjectiva, això és el que ofereix la psicoanàlisi, tal com diu Loewald (1960): “Per procés psicoanalític jo entenc interaccions significatives entre pacient i analista que últimament condueixen a canvis en la personalitat del pacient” (p. 221; la traducció és meva).

La comunicació intersubjectiva

Dono per suposat que els lectors coneixen prou sobradament tots els matisos de la teoria kleiniana, perquè pugui deixar al seu criteri la consideració de quins són els aspectes d'aquesta teoria que s'impliquen amb la teoria de la intersubjectivitat. Per tant, exposaré sols unes breus consideracions.

Per mi, la teoria kleiniana—incluc aquí el postkleinisme— té una forta càrrega, encara que soterrada, intersubjectiva. Això ho podem comprovar en les abundant cites que els autors influïts per la teoria intersubjectiva fan d'alguns autors kleinians com Rosenfeld, Joseph i, molt especialment, Bion. En realitat, l'escenari del món intern que ens descriu M. Klein al llarg de tota la seva obra, amb el diàleg constant entre les imatges que el poblen, el *self* i les diverses classes d'objectes interns

(Adroer, S., 1998) ens dóna ja un esquema de personatges que interaccionen i s'influeixen mútuament, malgrat que sigui en un nivell purament intrapsíquic. El concepte d'identificació projectiva en què es combinen el nivell intrapsíquic amb l'interpersonal, representa, si ho sabem veure, una important contribució a la teoria intersubjectiva. Recordem que M. Klein diu: "Juntament amb aquests excrements nocius, expulsats amb odi, parts escindides del jo són també projectades en la mare o, com prefereixo dir, *dins* de la mare. Aquests excrements i parts dolentes del *self* tenen el sentit no tan sols d'injuriar sinó també de controlar i prendre possessió de l'objecte" (1946; p. 8; la traducció és meua). Aquest *dins* (*insto* en l'original) crec que ens dóna notícia de la transformació de l'interpersonal en intrapsíquic, i, per tant, de l'arel intersubjectiva del concepte d'identificació projectiva. De fet, aquest concepte és emprat molt freqüentment pels autors intersubjectivistes. En un anterior treball (1998) ja m'he referit a aquesta qüestió i, per tant, en allò fonamental m'hi remeto per evitar repeticions. Ara bé, el que sí vull fer constar és que en M. Klein aquest concepte queda encara més dins de l'esfera del que és intrapsíquic, mentre que Rosenfeld (1987) i sobre tot Bion (1962a, 1963), l'han ampliat al domini del que és interpersonal i, per tant, en ells entra la identificació projectiva més decididament en el camp de la intersubjectivitat. Bion, especialment, ha fet moltes aportacions entorn del que podem dir-ne l'espai interpersonal de la identificació projectiva, espai en el qual es desenrotlla la intersubjectivitat, cosa que, en general, no és gaire tinguda en compte pels kleinians. La idea de Bion és que en la identificació projectiva té lloc un veritable procés interpersonal en el qual el projector, a través de la interacció personal amb el receptor, exerceix una pressió sobre aquest, és a dir, no tan sols sobre l'objecte intern, sinó també sobre un objecte extern, perquè es comporti de determinada manera. El fenomen de *rêverie*, descrit per Bion, és un magnífic exemple d'aquest tipus d'interacció. El nadó fa experimentar a la mare els sentiments i pensaments que no pot elaborar, perquè la mare els hi retorni d'una manera assequible per a ell. La identificació projectiva ens porta, doncs, a la dialèctica continent-contingut i a la interpenetració de subjectivitats que dóna lloc al desenvolupament d'una nova subjectivitat.

A mi se m'ocorre, per posar un exemple del que estic dient, que quan el bebè necessita dormir en un principi ell no té "son", sinó que experimenta un estat creixent de malestar, sense saber el que li passa. Les mares ho descriuen molt bé quan, davant del bebè que es nostra inquiet, plora neguitós, no sap com posar-se, etc., diuen "aquest nen té son i no pot dormir". Llavors la mare amb les seves paraules, amb la manera d'agafar-lo en braços, o de posar-lo al bressol, de gronxar-lo, etc., interpreta el malestar del bebè, li dóna forma i sentit i configura la sensació específica de son. I d'aquesta manera, repetida en diverses situacions, les dades sensorials elementals del bebè adquireixen un significat psicològic, i així les mares creen el bebè com a subjecte. Per a Ogden (1994), en l'anàlisi succeeix quelcom equivalent, de forma que l'analitzat és creat a través d'un procés intersubjectiu en què la identificació projectiva juga un paper destacat. Diu aquest autor: "L'anàlisi no és senzillament un mètode per descobrir el que està amagat; és, de manera més important, un procés de creació d'un subjecte analític que prèviament no existia... el subjecte de la psicoanàlisi pren la seva forma *entre* l'analista i l'analitzat" (p. 47; la traducció és meua). Des d'aquest enfocament, doncs, la subjectivitat es desenvolupa a partir de la intersubjectivitat creada conjuntament per dos subjectes, i aquesta és

la manera com l'infant esdevé un individu. Similarment, en l'anàlisi el subjecte és creat en l'espai psicològic entre l'analista i l'analitzat.

La dialèctica reconeixement-destrucció de l'altre

Per molts autors, el reconeixement de l'altre com a subjecte es troba en vinculació dialèctica amb l'esforç per negar-lo i destruir-lo. Per a Winnicott, per a qui el subjecte de l'experiència existeix en un espai potencial entre la realitat i la fantasia, el desenvolupament de la subjectivitat en l'infant està estretament lligat amb els processos psicològic-interpersonals amb la mare, els quals li permeten escapar de la seva omnipotència i arribar al reconeixement d'aquesta com a subjecte. Per a Winnicott, això depèn del desenvolupament de la capacitat de l'infant per "utilitzar" la mare com a objecte extern i sentir preocupació per ella com a subjecte. En el seu treball *The use of an object and relating through identifications*¹ (1968), Winnicott distingeix entre la relació amb l'objecte i la utilització de l'objecte extern. Diu Winnicott: "La relació amb l'objecte és una experiència que pot ser descrita en termes del subjecte en tant que aïllat (Winnicott, 1958b, 1963a). Quan jo parlo de l'ús d'un objecte, en canvi, prenc la relació d'objecte per garantida, i afegeixo nous trets que involucren la naturalesa i el comportament de l'objecte. Per exemple, l'objecte, per ser utilitzat, ha de ser necessàriament real en el sentit de formar part d'una realitat compartida, no un pilot de projeccions. Jo penso que és això el que fa que hi hagi un món de diferència entre relacionar-se i utilitzar" (p. 103, la traducció és meua). I més endavant: "En una seqüència, podem dir que primer hi ha una relació d'objecte i després la utilització de l'objecte... Aquest canvi (de relació a utilització) significa que el subjecte destrueix l'objecte" (p. 105; la traducció és meua). És a dir, que per tal d'aconseguir arribar a la utilització de l'objecte, l'infant ha de destruir la mare. Per tant, reconeixement com a subjecte i destrucció estan amb una constant dialèctica. La qüestió estriba en el fet que la mare, que ha de ser tractada cruelment, sense cura, és un "objecte subjectiu", és a dir, és l'externalització de la mare interna i omnipotent (Winnicott, D., 1968). A causa de l'omnipotència d'aquesta mare, no cal tenir-ne cura, ja que no és un subjecte per qui s'hagi de tenir cura i preocupació, sinó sols un objecte valuós per les seves atribucions i capacitats, però inescapable i omnipotent per qui no cal anguniar-se. Del que es tracta, doncs, és que l'infant ha de destruir constantment aquest objecte omnipotent —que és el representant de la seva pròpia omnipotència projectada en una mare interna omnipotent— per tal de poder viure la mare com un subjecte extern, com un subjecte com ell mateix (Ogden, T., 1994). Mentre això no s'assoleix, la mare com a subjecte extern és sufocada per les projeccions dels objectes interns omnipotents de l'infant. Si la mare real és capaç de sobreviure —no sols físicament, és clar, sinó en les seves funcions de mare— a les fantasies de destrucció de l'infant, aquest pot descobrir la mare

1 Aquest fou el darrer treball de D. Winnicott. Va ser presentat el 12 de novembre de 1968 a la **New York Psychoanalytic Society**. Sembla que el treball va ser durament criticat pels tres prestigiosos discutidors designats: Edith Jacobson, Samuel Ritvo i Bernard Fine. De tornada al seu hotel, Winnicott sofrí un greu atac cardíac, del que ja no es va recuperar plenament durant la resta de la seva vida, que acabà el gener de 1971 (Goldman, D., 1988).

externa, com a objecte i com a subjecte, el qual, a la vegada, reconeix l'infant. Quan l'objecte arriba a ser un subjecte, el reconeixement d'un mateix per part de l'altre dóna lloc a l'experiència de la pròpia subjectivitat.

El reconeixement de l'altre —la mare, l'analista— com a subjecte comporta la possibilitat d'acceptar que l'altre que abandona no és dolent ni ha sofert un detriment en les seves funcions a causa de les fantasies destructives, sinó que és independent encara que conservant intactes les seves funcions bones vers el propi *self*. Això comporta un ventall de possibilitats, com és la de captar la similitud de les experiències internes, i també les diferències. Així mateix, de fer a l'altre el que ell em fa a mi, deixar-lo com ell em deixa, però també estimar-lo com ell m'estima. L'infant que pot, en la seva fantasia, acomplir els dos papers, deixar i ser deixat, transcendeix el que Benjamin (1995) en diu la forma complementària de les relacions mare-nen. En la forma complementària, diu aquesta autora, les relacions de donar i rebre, de poder i dominació, estan organitzades de tal manera que els papers es poden revertir, però sempre hi ha un que dóna i un que rep, un que domina i un que és dominat, un és reconegut i l'altre negat, un és l'objecte i l'altre el subjecte. L'omnipotència no desapareix mai, sinó que tan sols és traslladada de l'un a l'altre. A mesura que s'estableix el reconeixement mutu i la reciprocitat, l'omnipotència i la relació de poder van declinant en lloc de ser propietat de l'un o de l'altre. Naturalment, no és que la relació complementària desapareixi totalment amb l'evolució i que s'instauri totalment la mutualitat, sinó que s'estableix una constant tensió dinàmica entre una i altra.

La destrucció fa possible el balanceig entre l'objecte subjectivament concebut i el subjecte com a entitat independent. És aquest a qui el bebè pot estimar. No ha d'entendre's que la relació de complementaritat sigui en tot negativa. Els mecanismes intrapsíquics tals com desplaçament, reversió dels oposats, negació, manipulació, etc., pròpies de la relació amb l'objecte subjectivament concebut, són una font de creació. Allò que és pertorbador és la pèrdua del necessari equilibri entre l'intrapsíquic i l'intersubjectiu, entre la fantasia i la realitat. L'interjoc continuat entre destrucció i reconeixement és l'expressió de la dialèctica entre fantasia i realitat externa. Des de la perspectiva intersubjectiva, la fantasia és una negació de la realitat de l'altre, mentre que, des del punt de vista intrapsíquic, l'única realitat que existeix és aquella que és internalitzada com a fantasia. En el diàleg analític la verbalització de les fantasies fa que aquestes vagin passant de ser una realitat interna a una comunicació intersubjectiva (Benjamin, J., 1995, 1998).

A partir de Klein i Winnicott, Ogden elabora el seu concepte del "tercer analític", que no és ni objecte ni subjecte, sinó quelcom creat conjuntament per analitzat i analista. Ogden emfatitza la naturalesa dialèctica de la intersubjectivitat. Diu, parafrasejant Winnicott: "Jo crec que en el context analític no hi ha tal cosa com un analitzat a part de la seva relació amb l'analista, i no hi ha tal com un analista a part de la seva relació amb l'analitzat" (1994, p. 63; la traducció és meua). Però, a continuació, Ogden aclareix que l'afirmació de Winnicott és intencionalment incompleta i representa un element d'una més àmplia afirmació paradoxal, i que en l'altre extrem de la paradoxa existeixen una mare i un bebè com a entitats separades. I, de la mateixa manera, afirma que la intersubjectivitat d'analitzat i analista coexisteix en tensió dinàmica amb l'analitzat i l'analista com a entitats separades.

Per ell, al mateix temps que el tercer analític és una creació dels dos protagonistes del procés, ells mateixos són una creació del tercer analític.

La concepció clàssica de l'anàlisi centrat en el model impuls-defensa, en la ment com un sistema tancat mogut per les pulsions biològiques presionant per la descàrrega, així com focalitzada en la psicologia d'una persona, la del pacient, estableix l'altre com l'objecte de les pulsions. Igualment, en el procés analític aquesta concepció deixa l'analista en la posició d'un objecte per les projeccions de l'analitzat. Amb l'adveniment de les teories basades en la relació d'objecte—inclou aquí tant les que es recolzen en una concepció mixta relacional i pulsional, com les relacionals pures—va començar l'estudi de l'altre no com un objecte sinó com un subjecte separat. Aquest és el fenomen de la perspectiva intersubjectiva i, a la vegada, una meta primordial del procés psicoanalític, d'acord amb aquest enfocament.

L'objectiu de la psicoanàlisi des de la perspectiva de la intersubjectivitat

En la meua opinió, l'aplicació de la perspectiva de la intersubjectivitat al procés psicoanalític dóna lloc al debat de si del que és tracta és d'un canvi complet dels objectius d'aquest. Evidentment, alguns autors intersubjectivistes sostenen aquesta posició. Per mi no és tant així, sinó que el que es produeix amb l'assimilació d'aquesta perspectiva és un extraordinari enriquiment i ampliació de tals objectius, malgrat que això comporta també, inevitablement, cert grau de modificació en la tècnica emprada. De tota manera, seria erroni pensar que aquesta modificació es deu tan sols a l'aplicació de la perspectiva intersubjectiva sense més, com si ens estiguéssim referint a una pura variació de la teoria de la tècnica sorgida de la pròpia experiència psicoanalítica. No és així. La psicoanàlisi no viu, encara que a vegades ho sembli, aïllada dels moviments científics, filosòfics i culturals de la humanitat. Les concepcions de Freud i la manera com tractava d'explicar els fets que ell observava en els seus pacients eren els propis de la ciència de la seva època. En aquests moments, la psicoanàlisi es troba fortament influïda pel que podem dir-ne, en termes generals, pensament postmodern, i en el bell mig de la dialèctica modernitat-postmodernitat (Coderch, J., 1997, 1998). Tota la filosofia, la cultura i les disciplines científiques es troben sota l'impacte de la revolució postmoderna. En les seves posicions extremes, tot coneixement és considera contextual, construït i no descobert, arrelat en un marc històric i cultural determinat, no universal i absolut (Mitchell, S., 1993).

Per Freud, típic racionalista del seu temps, l'objectiu de la psicoanàlisi era que el pacient assolís el coneixement dels seus conflictes inconscients, mitjançant l'*insight*, donant per suposat que aquest coneixement implicaria la renúncia als desitjos infantils i l'acceptació de la realitat, i, per tant, la desaparició dels símptomes. La raó triomfaria sobre els impulsos i les fantasies infantils del subjecte, comportant-ne la renúncia. El jo, automàticament, assumiria el material analitzat en el nivell abstracte de la seva racionalitat. El model freudià de la "cura" és auster i ascètic. La teoria kleiniana i la psicologia del *self* van representar un avanç fonamental sobre aquest esquema tan descarnat fonamentat sobre el model impuls/defensa. Sense que sigui aquest el lloc per extendre'm en aquestes teories, vull sols recordar el concepte d'empatia de Kohut (1977-1984) com element essencial del

procés analític, i la concepció de Klein segons la qual l'objectiu del procés psicoanalític (1957) consisteix en la integració en el jo de les parts dissociades de la personalitat. Crec que aquest darrer objectiu així enunciat coincideix molt amb la consecució de la pròpia subjectivitat de què ens parlen les teories intersubjectivistes.

El meu punt de vista no és que, tot i tenint en compte el que ens ensenya la teoria intersubjectivista, haguem de prescindir de la interpretació del afers del món intern de l'analitzat, i de l'esforç per tal que aquest adquireixi i elabori l'*insight* dels conflictes intrapsíquics obtingut amb la interpretació, sinó que a aquests objectius hem d'afegir-hi el de la recerca de la realitat personal, l'aconseguint d'una autèntica subjectivitat. I tant això com l'assoliment de l'*insight* són afavorits mitjançant l'exploració de les fantasies de l'analitzat respecte a les fantasies i pensaments de l'analista entorn d'ell. Recordem que ja al 1960 senyala Racker la importància de les fantasies de l'analitzat sobre la contratransferència de l'analista. Diu Racker: "Em refereixo abans que tot a l'anàlisi conseqüent de les fantasies de l'analitzat sobre la contratransferència de l'analista..." (p. 200; la traducció és meva). És indispensable l'obtenció de l'*insight* respecte al món intern, però també generar experiències, a través de la interpretació, viscudes com a reals i pròpies.

En el sentit que estic comentant, doncs, allò que es proposa l'analista, mitjançant la relació que estableix amb l'analitzat i amb les seves interpretacions, és proporcionar-li la possibilitat que pugui trobar els seus significats subjectius d'una manera creadora i lúdica. (Ogden, T., 1986). Per tant, el que es persegueix no és tan sols descobrir allò que és inconscient, sinó crear un nou subjecte que abans no existia. Diu Ogden (1992): "... el subjecte analític és creat per, i existeix en un estat que evoluciona continuament en la dinàmica intersubjectiva del procés analític, el subjecte de la psicoanàlisi pren forma en un espai interpretatiu entre l'analista i l'analitzat... L'analitzat s'apropia de la intersubjectivitat de la parella analítica i és transformada en un diàleg intern..." (p. 619; la traducció és meva). És a dir, que l'expansió i enriquiment de la subjectivitat de l'analitzat és assolida mitjançant el reconeixement de la subjectivitat de l'analista i a través del fet de compartir amb ell l'espai interpretatiu.

Per tant, a l'assajar de veure que és el que la teoria de la intersubjectivitat aporta als objectius del procés psicoanalític hem de veure que no es tracta de renunciar a la interpretació i a l'*insight* com a agents curatius i reemplaçar-los per la nova experiència de relació (Mitchell, S., 1993). Ja en un altre lloc (1995) he parlat de la importància d'ambdós agents curatius. Però aquí l'assumpte es juga en un altre nivell. El que la teoria de la intersubjectivitat afegeix a l'actuació d'aquest dos agents curatius, és la consecució d'una autèntica i personal experiència per part de l'analitzat. Com no pot ser d'altra manera, per aconseguir aquest assoliment són necessàries tant la interpretació i l'*insight* com la nova experiència de relació que deriva de l'enquadrament analític. El que ens mostra la perspectiva intersubjectiva és la possibilitat d'anar encara més enllà, per tal que l'analitzat no tan sols adquireixi un coneixement dels seus conflictes intrapsíquics i pugui suavitzar-los en el possible, sinó que també assumeixi plenament la seva realitat interna, sense expectatives idealitzades i sense desesperació, que arribi a ser el que veritablement és.

RESUM

Es presenta la perspectiva intersubjectiva dins de la psicoanàlisi no com una nova teoria, sinó com una metateoria que permet una nova manera de mirar el que succeeix en la relació analítica, de manera que qualsevulla dels models teòric-tècnics de la terapèutica psicoanalítica vigents en l'actualitat queda enriquit amb aquest enfocament. El concepte d'intersubjectivitat ens ha de portar a pensar en la intersecció entre dues subjectivitats, és a dir, en una relació subjecte-subjecte, en lloc de la més tradicional de subjecte-objecte. Així, la situació psicoanalítica queda definida com l'interjoc entre dues subjectivitats. La importància del reconeixement de l'altre com a subjecte és perquè aquest reconeixement és necessari perquè l'individu pugui experimentar, en presència de l'altre, la pròpia subjectivitat. En el nadó i en l'infant, la manca de l'adequat context intersubjectiu impedeix que les estructures psicològiques profundes puguin ser elaborades per servir de suport i per enquadrar el desenvolupament de la plena subjectivitat i de la self-experiència. Des d'aquesta perspectiva, l'objectiu de la terapèutica psicoanalítica van a proporcionar una relació en què puguin desenvolupar-se la subjectivitat i la recerca de significat de les pròpies experiències.

RESUMEN

Se presenta la perspectiva intersubjetiva dentro del psicoanálisis no como una nueva teoría, sino como una metateoría que permite una nueva manera de mirar lo que sucede en la relación analítica, de forma que cualquiera de los modelos teórico-técnicos de la terapéutica psicoanalítica vigentes en la actualidad qued enriquecido con este enfoque. El concepto de intersubjetividad debe llevarnos a pensar en la intersección entre dos subjetividades, es decir, en una relación sujeto-sujeto, en lugar de la más tradicional sujeto-objeto. Así, la situación psicoanalítica queda definida como el interjuego entre dos subjetividades. La importancia del reconocimiento del otro como sujeto se debe a que este reconocimiento es necesario para que el individuo pueda experimentar, en presencia del otro, la propia subjetividad. En el bebé y en el niño, la falta del adecuado contexto intersubjetivo impide que las estructuras psicológicas profundas puedan ser elaboradas para servir de apoyo y para encuadrar el desarrollo de la plena subjetividad y de la self-experiencia. Desde esta perspectiva, el objetivo de la terapéutica psicoanalítica estriba en proporcionar una relación en la que puedan desarrollarse la subjetividad y la búsqueda de significado de las propias experiencias.

SUMMARY

The author presents the intersubjective perspective inside the psychoanalysis not as a new theory but rather as a metatheory which allows us to see what is happening inside the analytical relationship in a new way, in a manner which enriches all of the theoretical-technical models of psychoanalytical therapy currently in operation. The intersubjectivity concept leads us to consider the intersection between two subjectivities, in other words, in a subject-subject relationship. In this way the

psychoanalytical situation is defined as the interplay between two subjectivities. It is very important to recognise the other person as a subject because this knowledge is necessary for the individual to experience -in the presence of the other person- his own subjectivity. In babies and children, the lack of an adequate intersubjective context prevents the formation of deep psychological structures which serve as a support and framework for the development of complete subjectivity and self-experience. From this perspective, the aim of psychoanalytical therapy consists in creating a relationship which allows the development of subjectivity and the search for the meaning of one's own experiences.

BIBLIOGRAFIA

- Adroer, S. (1998): "Some considerations on the structure of the self and its pathology", *Int. J. Psycho. Anal.*, 79: 681-696.
- Aron, L. (1996): *A Meeting of Minds*, Londres: The Analytic Press.
- Atwood, G. & Stolorow, R. (1992): *Context of Being*. Londres: The Analytic Press.
- Benjamin, J. (1995): *Like Subjects, Love Objects*, Yale: Yale University Press.
- (1998): *Shadow of the Other*, Londres: Routledge.
- Bion, W.R. (1962a): "A theory of thinking", *Int. J. Psycho.-Anal.*, 43:306-310.
- (1963): *Elements of Psychoanalysis*, Nova York: Basic Books.
- Bornstein, M. (1966): "Prologue", *Psychoanal. Inq.*, 16: 1-4.
- Coderch, J. (1995): *La Interpretación en Psicoanálisis. Fundamentos i Teoría de la Técnica*, Barcelona: Herder.
- (1997): "La influència del pensament postmodern en la psicoanàlisi actual". Comunicació llegida a l'Institut de Psicoanàlisi de Barcelona. En Premsa.
- (1998): "La teoria relacional en la dialèctica modernitat-postmodernitat". Comunicació llegida a l'Institut de Psicoanàlisi de Barcelona. En Premsa.
- Gentile, J. (1998): "Listening for deep structures: Between the a priori and the intersubjectivity". *Contemp. Psychoanal.*, 34, n.º 1: 67-90.
- Gill, M. M. (1994): *Psychoanalysis in Transition*, Londres: The Analytic Press.
- Goldman, D. (1998): "Surviving as scientist and a dreamer: Winnicott and the use of an object", *Contemp. Psychoanal.*, 34: 359-368.
- Greenberg, J. (1996): "Psychoanalytic Interaction", *Psychoanal. Inq.*, 16: 25-38.
- Klein, M. (1946): "Notes on some schizoid mechanisms", en *The Writting of Melanie Klein*, vol. III, Londres: The Hogarth Press.
- Kohut, H. (1977): *The Restoration of the Self*, Nova York: Int. Univ. Press.
- (1984): *How does The Analysis Cure?*, Chicago: The Univ. Chicago Press.
- Loewald, H. (1960): "On the therapeutic action of psychoanalysis", en *Papers on Psychoanalysis*, pp. 221-256, New Haven: Yale University Press.
- Marqués, A., (1996): *Coneixement i Decisió. Els Fonaments del Racionalisme Crític*, Barcelona: Fundació Vives i Casajuana.
- Miller, K. & Dorpat, L. (1998): "Interaccional psychoanalytic theory", a *Currents Theories in Psychoanalysis*, Ed. R. Langs, pp. 1-30, Madison: Int. Univ. Press.
- Mitchell, L. (1988): *Relational Concepts in Psychoanalysis*, Cambridge: Harvard Univ. Press.
- (1993): *Hope and Read in Psychoanalysis*, Nova York: Basic Books.
- Ogden, T. (1986): *The Matrix of the Mind*, Londres: Jason Aronson.

- (1992): “The dialectically constituted/decentered subject of psychoanalysis. II. The contribution of Klein and Winnicott”, *Int. J. Psycho.-Anal.*, 73: 613-626.
- (1994): *Subjects of Analysis*, Londres. Karnac Books.
- O’Shaughnessy, E. (1987): “Words and working through”, *Int. J. Psycho.-Anal.*, 64: 281-289.
- Racker, H. (1960): *Estudios Sobre Técnica Psicoanalítica*, Buenos Aires: Paidós.
- Rosenfeld, H. (1987): *Impasse and Interpretation*, Londres: The New Library of Psychoanalysis.
- Schwaber, E. (1996): “Toward a definition of the concept of interaction: its reflection in analytic listening”, *Psychoanal. Inquiry*, 16: 5-24.
- Stern, D. (1978): *La Primera Relación Madre Hijo*, Madrid: Ed. Morata.
- (1985): *El Mundo Interpersonal del Infante*, Buenos Aires: Paidós.
- (1997): *La Constelación Maternal*, Barcelona: Paidós.
- Stolorow, R.; Lacmann, F. (1980): *Psychoanalysis of Developmental Arrest*, Madison: Int. Univ. Press.
- Tous, J.M., (1999): “Interacció analítica: la participació emocional de l’analista”. *Comunicació presentada a l’Institut de Psicoanàlisi de Barcelona*.
- Winnicott, D. (1953): “Transitional object and transitional phenomena”, a *Playing and Reality* pp. 1-31, Midlsex: Penguyin Books.
- (1968): “The use of an object and relation thorough identifications”, a *Playing and Reality*, pp. 101-112.
- Wittgenstein, L. (1963): *Investigaciones Filosóficas*, Barcelona: Editorial Crítica.